

NADA BANJANIN ĐURIČIĆ

TO ŠTO RADIŠ VAŽNO JE

UČITI O HOLOKAUSTU PO PREPORUKAMA JAD VAŠEMA

Grupa
484

NADA BANJANIN ĐURIĆ

TO ŠTO RADIŠ VAŽNO JE¹

UČITI O HOLOKAUSTU PO PREPORUKAMA JAD VAŠEMA

¹ Naslov knjige je inspirisan sloganom kampanje povodom dvadesete godišnjice Memorijalnog muzeja Holokausta Sjedinjenih Američkih Država ("Never Again - What You Do Matters", United States Holocaust Memorial Museum).

Izdavač
Grupa 484

Za izdavača
Vladimir Petronijević

Autor
Nada Banjanin Đuričić

Konsultant
Predrag Krstić

Recenzenti
Mladenka Ivanković
Milovan Pisarri
Barbara Panić

Dizajn i priprema za štampu
Marko Zakovski

Štampa
Dosije studio, Beograd

Tiraž
500

ISBN 978-86-86001-87-0

Fotografija na koricama: David Kalef, Beograd, Purim, stradao u logoru Topovske šupe;
izvor: Matilda Cerge, Portreti i sećanja jevrejske zajednice Srbije pre Holokausta

Publikovanje ove knjige omogućio je Yad Vashem

The Holocaust Martyrs' and Heroes' Remembrance Authority
The International School for Holocaust Studies

The International Program for Preserving and Perpetuating
The Memory of the Holocaust and its Lessons in Europe

Sadržaj

UVOD.....	5
STUDIJA SLUČAJA	7
UVODNE AKTIVNOSTI ZA UČENJE O HOLOKAUSTU: JEVREJI U SRBIJI.....	9
OBILASCI I SUSRETI KAO PODRŠKA UČENJU O HOLOKAUSTU.....	13
UČENJE O HOLOKAUSTU: TEME	19
KO SU JEVREJI?.....	20
ŽIVOT U GETU.....	22
ŽIVOT U LOGORU.....	23
LICA, LJUDI, ŽRTVE.....	24
KOMŠIJE, POSMATRAČI.....	26
POČINIOCI.....	27
NACISTIČKA IDEOLOGIJA, PROPAGANDA I VASPITANJE.....	29
GRAMATIKA MRŽNJE: STRATEGIJE ANTISEMITIZMA.....	31
JEDNOSTAVNI LJUDI, IZUZETNA DELA.....	32
OSLOBOĐENI?.....	34
MOŽE LI DA SE PONOVI? MOŽE LI NAMA DA SE DOGODI?.....	35
KULTURA SEĆANJA.....	37
MESTO STRADANJA I SEĆANJA - STARO SAJMIŠTE ILI O ODGOVORNOSTI.....	38
ZAPISI	43
UZ TEMU: KO SU JEVREJI?.....	44
UZ TEMU: ŽIVOT U GETU.....	47
UZ TEMU: ŽIVOT U LOGORU.....	50
UZ TEMU: LICA, LJUDI, ŽRTVE.....	54
UZ TEMU: KOMŠIJE, POSMATRAČI.....	59
UZ TEMU: POČINIOCI.....	64
UZ TEMU: NACISTIČKA IDEOLOGIJA, PROPAGANDA I VASPITANJE.....	67
UZ TEMU: GRAMATIKA MRŽNJE – STRATEGIJE ANTISEMITIZMA.....	72
UZ TEMU: JEDNOSTAVNI LJUDI, IZUZETNA DELA.....	76
UZ TEMU: OSLOBOĐENI?.....	79
UZ TEMU: MOŽE LI DA SE PONOVI? MOŽE LI NAMA DA SE DOGODI?.....	83
UZ TEMU: KULTURA SEĆANJA.....	89
UZ TEMU: MESTO STRADANJA I SEĆANJA - STARO SAJMIŠTE ILI O ODGOVORNOSTI.....	93
KRATKI POJMOVNIK HOLOKAUSTA	103
DAN SEĆANJA	109
POGOVORI	118
ZAŠTO HOLOKAUST?.....	118
OBRAZOVNA FILOZOFIJA JAD VAŠEMA.....	120
POGOVOR AUTORKE.....	125
LITERATURA	132

„Ne ljuti se čoveče“ koja se zvala *Juden raus*), preko bukvara i udžbenika sa mnoštvom ilustracija o zlim, lukavim Jevrejima kojih se treba čuvati, do srednje škole koja je bila ključna za formiranje ličnosti, jer je uzrast 14-18 godina period najintenzivnijeg intelektualnog, emotivnog, seksualnog, vrednosnog sazrevanja. To su nacisti koristili: 1933. je službeno antisemitizam postao ključni element ideologije, a 1939. je izbio rat. Znači, u rat je ušla generacija koja je kroz školu dobila najjaču dozu otrova koji su bili pogonsko gorivo zločina.

Zato nam je više nego ikad potrebna jasna svest o ogromnoj odgovornosti i onih koji odlučuju o konceptu obrazovanja u Srbiji i onih koji vode tihi ali odlučujuću borbu za sudbinu našeg društva. To su kolege nastavnici i profesori koji vaspitavaju i oblikuju budućnost ove zemlje. Ta borba za znanje i ostale istinske vrednosti je najvažnija borba savremenog sveta. Znanje o Holokaustu i spremnost da se bori protiv antisemitizma i ostalih oblika netolerancije je sastavni deo te borbe. Neka ova knjiga posluži kao skroman doprinos tom plemenitom cilju.

Zoran Bašić

Obrazovna filozofija Jad Vašema¹⁵²

Holokaust se obično predstavlja putem tradicionalnog istorijskog istraživanja, analiziranjem različitih vrsta pisanih dokumenata, svedočenja i fotografija, u cilju boljeg razumevanja istorijskog procesa „konačnog rešenja“.

Ovakva vrsta predstavljanja pruža opsežnu sliku političkih odluka koje su počinio donosili, ali slika jevrejske žrtve ostaje nejasna pod senkom pepela iz gasnih komora. Jevrejin nema lice, prošlost, porodicu, nije ništa drugo do bespomoćni predmet nacističke politike, deo jedne ogromne planine spaljenih skeleta, matematički zbir od šest miliona izgubljenih života. Ovakav način predstavljanja osnažuje nacističku percepciju Jevreja, koja ne uništava samo njivova tela, već i njihovo sećanje, jer niko ne može da oseća iskrenu empatiju prema brojkama. Trenutna reakcija na te traumatične zastrašujuće slike je odbijanje ili poricanje. Ovakvo stanovište neminovno upućuje na tvrdnju da se Holokaust ne može razumeti kao deo istorijskih pojava, i da se Hitler opisuje kao ludak, bolesnik! Takav pristup je posebno opasan, jer oslobađa počinioce odgovornosti.

Iz tog razloga moramo napraviti razliku između uloge istoričara i uloge nastavnika. Istorija pripoveda priču, a obrazovanje daje značenje. Tema Holokausta je deo nastavnog plana i programa u srednjoj školi i predstavlja važan deo završnog ispita iz istorije. Ali učenje činjenica napamet ne znači stvarno razumevanje moralnog značaja i posledica ovog pitanja.

Na osnovu pedagoškog iskustva Izraela, dugom više od pedeset godina, došli smo do zaključka da nam je potreban senzitivniji i efikasniji način podučavanja o Holokaustu.

Ova filozofija kreirana je u Jad Vašemu,¹⁵³ najvećem obrazovnom centru o Holokaustu u Izraelu. Ideja se zasniva na činjenici da je Holokaust važan deo ljudske istorije, jer su ljudska bića istrebljivala druga ljudska bića zbog neljudske ideologije ubijanja koju su stvorili ljudi, koji su tada postali nehumani počinioци i ubice.

Osim toga, imamo obavezu da sprečimo da slika jevrejske žrtve ostane bez lica i iščezne iza brojeva. Prema ovom pristupu, mi kao nastavnici moramo da podučavamo o Holokaustu kroz ljudsku percepciju, baveći se moralnim dilemama sa kojima su se ljudi suočavali tokom Holokausta. Pokušavamo da razumemo te užasne dileme sa kojima su morali da se suoče, a za koje kažemo da su „izbori bez prave mogućnosti izbora“,¹⁵⁴ a koji su se pred njih postavljali iz dana u dan. Podučavati o Holokaustu znači učiti o žrtvama, o počinioциma, posmatračima i spasiocima sa ličnog stanovišta.

Pedagoški pristup

Jevrejska žrtva

Prema našoj pedagoškoj filozofiji, podučavanje o Holokaustu treba početi podučavanjem o životu Jevreja pre „konačnog rešenja“. Nacistička antisemitska propaganda predstavlja „Jevrejina“ kao najgoreg neprijatelja ljudske vrste, koristeći generalizacije u cilju potpune dehumanizacije i depersonalizacije jevrejskog naroda. Zapravo, većina nejevreja ima veoma nejasnu predstavu o Jevrejima i i njihovom životu u savremeno doba. Slika Jevrejina je slika jedne drevne religije, biblijskog naroda, Starog zaveta, „Izabranih“ koji su

¹⁵² Ljubaznošću autorke i sa odobrenjem urednika, tekst „Educational Philosophy of Yad Vashem“ je preuzet iz časopisa *Topola* (JU SP Donja Gradina) 1 (1) / 2015: 227-236.

¹⁵³ Ovu obrazovnu filozofiju implementirala je Šumalit Imber, pedagoška direktorka Međunarodne škole za obrazovanje o Holokaustu u Jad Vašemu, Jerusalim.

¹⁵⁴ Jevreji su bili prinuđeni da donose odluke u situacijama u kojima je svaki izbor bio loš, strašan i mogao je značiti odluku o životu ili smrti – sopstvenoj, svoje ili nečije dece, porodice, čitave zajednice. *prim.prev.*

odbili da prihvate Isusa (koji je i sam bio Jevrejin). Iz tog ugla, oni uče o istrebljenju Jevreja u dvadesetom veku, ne primećujući veliki jaz između istorijskih perioda, poput perioda između drevnih i modernih vremena, koji je imao ogroman uticaj kako na Jevreje, tako i na život ostalih naroda. Jevreji se još uvek predstavljaju kao teološki izazov, a ne kao živ narod koji ima svoju istoriju i kulturu.¹⁵⁵ Istoričari i nastavnici još uvek govore o „jevrejskom pitanju“, prilagođavajući na taj način antisemitsku percepciju Jevreja i ignorišući Jevreje i kao narod i kao pojedince.

Život Jevreja pre Holokausta

Iz navednog razloga podučavanje počinjemo opisivanjem života Jevreja pre Holokausta, pre suočavanja sa pokušajem njihovog istrebljenja. Kroz razgovore sa članovima svojih porodica naši učenici otkrivaju kako su njihovi preci živeli u različitim delovima sveta, koje su jezike govorili i kako su negovali jevrejsku tradiciju zajedno sa lokalnom nacionalnom kulturom. Uče o jevrejskim političkim partijama u Poljskoj, poput Bunda, koji je imao više od milion članova, o jevrejskim radnicima koji su se borili za svoja socijalna prava, govorili Jidiš i više voleli lokalnu jevrejsku kulturnu autonomiju za razliku od Cionističkog pokreta, koji je teritoriju Izraela smatrao jevrejskom nacionalnom državom. Naši učenici se suočavaju sa težnjama i nadama za budućnost svojih predaka i otkrivaju jevrejsku civilizaciju, uključujući pesnike, muzičare, rabine, lekare, trgovce i nastavnike, koji su pokušavali da spoje savremeno sa tradicionalnim.

Učenje o životu određene jevrejske zajednice u Konstanci, Solunu, Varšavi ili Budimpešti otkriva šarolike (raznovrsne) jevrejske aktivnosti u školama, sportske lige, društvene organizacije, pozorišta i časopise, koji predstavljaju srž jedne žive civilizacije.

Oni shvataju kompleksnost života jedne manjinske grupe koja živi među različitim većinskim narodima. Ova „dupla veza“ – sa jevrejskim identitetom i sa lokalnom kulturom – nije bila jednostavna, a sa druge strane, lokalne vlasti i stanovništvo su to često pogrešno tumačili kao nedostatak lojalnosti državi.

Govoriti o životu Jevreja pre Holokausta je posebno važno za našu sledeću generaciju, kako svoje pretke ne bi doživljavali samo kao bespomoćne žrtve nacista i njihovih saradnika, već kao autonomna ljudska bića koja su bila deo jedne velike, uništene civilizacije. Ovo je važno i za mlade nejevreje, jer tako mogu da razumeju da Jevreji nisu samo brojke, već stvarni ljudi

koji su imali porodice i imena, koji su voleli život, muziku i imali sopstvena uverenja. Bili su od krvi i mesa, a ne samo „pitanje“ ili „problem“ koji je morao da se razreši „konačnim rešenjem“.

Na ovaj način, može se posmatrati kako se jevrejski narod suočavao sa progonom, kako su pokušavali da sačuvaju svoje porodice, tradiciju, život i moralne vrednosti, sve ono što su imali pre Holokausta.

Svakodnevni život tokom Holokausta

Mnogi dobri nastavnici podučavaju o Holokaustu pokazujući strašne slike pepela iz gasnih komora, verujući da će šok naučiti učenike da u budućnosti izbegavaju ovakve užasne postupke.

Prema našem iskustvu, izazivanje šoka može ponekad biti sastavni deo obrazovanja, ali ne može da zameni obrazovanje kao dug pedagoški proces.

Umesto da se bavimo detaljima smrti, treba da učimo o svakodnevnom životu tokom Holokausta, da analiziramo svedočenja sa našim učenicima kako bi se kod njih razvijalo razumevanje o tome kakav je bio život u jednom nehumanom svetu, šta se dogodilo sa dostojanstvom, nadom, tradicijom, verom i identitetom.

*Rat je promenio život Jevreja...
veoma brzo.
Nijedan dan nije bio nalik sledećem,
Scene su se smenjivale brzo
kao na filmu... Svaki mesec donosio je
velike promene koje su
iz samog temelja menjale život Jevreja.¹⁵⁶*

Učenici će učiti o strašnim dilemama sa kojima su se Jevreji suočavali: da li da se odvoje od dece da bi im spasili živote, kako da prežive izgladnjivanje u getu, da li je moralno krasti hranu? Kako su mogli da sačuvaju svoju porodicu, šta se desilo sa jevrejskom decom kada su njihovi roditelji postali bespomoćni ili su ubijeni? Da li jedna mlada majka ima pravo da pobegne i spasi sopstveni život ili treba da izabere da umre sa svojom bebom? Kakve vrste pitanja su religiozni Jevreji postavljali rabinima u pokušaju da sačuvaju svoj verski identitet?

Sa kakvim dilemama su se suočavali jevrejski lekari, koji su morali da odluče kome da daju one male količine lekova koje su imali na raspolaganju, ako ih je uopšte i bilo. Kakve su odluke morali da donose jevrejski lideri,

¹⁵⁵ James Barkes, *The Conflict of the Church and Synagogue: A Study in the Origins of Antisemitism*, Njujork: Harper & Row, 1961, str. 166; Zwi Bachrach, *From Historical Experience to Historical Research*, Jerusalem: Yad Vashem, 2008, str. 70.

¹⁵⁶ Emanuel Ringelblum, *Last Writings*, str. 11. Ringelblum je bio jevrejski istoričar koji je u getu ustanovio odbor „Oneg Šabat“ za istraživanje i dokumentovanje agonije jevrejskog života u Varšavskom getu. Iako je ubijen, deo dokumentacije iz njegove arhive je pronađen nakon rata i postao je jedan od najvažnijih izvora istraživanja Holokausta.

koji su bili primorani da nacistima isporučuju velike grupe svojih sunarodnika za deportaciju? Da li su mogli da spasu sebe radeći za naciste?¹⁵⁷

Kakva je bila uloga jevrejskih omladinskih pokreta u obrazovanju i u ustancima u getima, kada su mladi postali neka vrsta vođstva u getima Istočne Evrope?

Mi ih ne osuđujemo; posmatramo njihov način donošenja odluka i napore da očuvaju moralnost u toj nemoralnoj stvarnosti. Razgovor sa učenicima vodiće se o pitanjima poput – da li ovo bio jedan oblik otpora nacističkom progonu?

Počinitelj

Sve do kasnih šezdesetih, terminologija koja je korišćena da bi se opisali nacistički počinioци je obično bila povezivana sa demonizacijom. Počinilac je prikazivan kao umobolno čudovište, koje nijedno ljudsko biće ne može da razume. Postupak razdvajanja Jevreja od svih ostalih i njihovo dovođenje na stratišta bio je složen, dug i pun sitnih detalja koji su uticali na ishod čitavog postupka. Odluka o tome da se postane ubica nije se donosila u trenutku, kao što zaključuju istoričari, koji tragaju za određenim datumom kada su tu odluku doneli Hitler ili njegovi zvaničnici. Bio je to dug i strm uspon, oivičen crvenim svetlima i crnim zastavama.¹⁵⁸

Pitanje „kako je to uopšte bilo ljudski moguće?” još uvek je glavno pitanje, koje proističe iz nemogućnosti da se prihvati njihovo ponašanje i njihovi postupci.

Međutim, nakon objavljivanja istraživanja Kristofera R. Brauninga, znamo da su počinioци bili obični ljudi.¹⁵⁹ Da li su ubijali zbog ideologije, da li su samo izvršavali naređenja poput poslušnih vojnika i odanih građana? Da li je to bila posledica pritiska grupe, kada su radije birali da ubiju nego da pred svojim drugovima ispadnu „kukavice”? Brauning ističe da su svi oni mogli da biraju, uglavnom zahvaljujući nedostatku lične odgovornosti koja je omogućavala ubijanja i progone. Proučavanje istorije je uvek i proučavanje ljudskih postupaka i ljudskog duha, čak i kada je taj duh urušen i postao neopisivo iskvaren. Osim toga, Holokaust mora da utemelji znake moralne opomene koji će nas obavezati da pokušamo da razumemo kako su ljudska bića mogla stići do te tačke.

Postoji, ipak, jedna ozbiljna opasnost u pokušaju da se razumeju najmračnija skrovita mesta ljudske duše. U svakom trenutku treba naglasiti da razumevanje nije ni na

koji način ekvivalentno prihvatanju, empatiji ili oprostaju. Nikada ne treba da zaboravimo da ubice ostaju ubice, čak i kada bolje razumemo šta je moglo dovesti do ubijanja. Fokusiranje na poreklo počinilaca i okolnosti koje su ih pretvorile u ubice može ponekad stvoriti utisak da je to bio jedan deterministički proces, u kojem je sve vodilo ka ovom krajnjem ishodu – da pojedinci nisu imali mogućnost izbora niti alternativu do da postanu ubice. Fokus na izborima i alternativama predstavlja pokušaj da se istraži širi spektar ponašanja, počevši od ideološki posvećenih ubica, preko različitih izraza pomirljivosti i ravnodušnosti, do onih koji su preduzeli korake da se suprotstave ubistvima. Isticanje onih zamagljenih linija koje dele jednu pretpostavljenu kategoriju od druge i izbora koji su morali biti načinjeni u prelaženju tih nevidljivih linija nosi i važnu obrazovnu poruku.¹⁶⁰

Dok analiziramo dokumente koje su napisali počinioци, učenik shvata mehanički ugao gledanja počinioца koji je „uradio svoj posao” najbolje što je mogao, potpuno ignorišući ljudski lik žrtve.

Posmatrači i spasioci

Iako spasilaca nije bilo mnogo i nisu predstavljali stavove i reakcije većine ljudi u Evropi tokom nacističke okupacije, oni su od izuzetnog značaja. Spasioci naglašavaju pitanje izbora.

U pokušaju da identifikujemo one trenutke izbora u kojima su posmatrači birali da se priključe počinioциma ili spasiocima, bavimo se tom tačkom razdvajanja između počinilaca i posmatrača. Kao i kod počinilaca, nije bio u pitanju jedan izbor, u jednom trenutku, već je svaki slučaj zahtevao niz odluka. Ako želimo da proučimo liniju razgraničenja između posmatrača i spasilaca, moramo prikazati spasioce kao ljudska bića – njihov svakodnevni život, nedaće kroz koje su prolazili, strepnju koju su mogli osećati i niz odluka koje su morali donositi u različitim trenucima. Njihove priče nikada nisu jednostavne, nikada nije reč o samo jednom plemenitom postupku puštanja Jevrejina u svoj dom, već o ponavljanim izborima i konstantnom suočavanju sa ogromnim preprekama u borbi za spas neke osobe.

Priča o spasiocima omogućava nam da istražujemo i priče o posmatračima, kao i sam termin „posmatrač”. Ako je spasavanje podrazumevalo donošenje odluke i ako je taj izbor bio opcija, postavlja se pitanje – kakav je zapravo bio taj izbor kada su se odlučivali da ne reaguju? Prilikom razmatranja ovih pitanja veoma je

157 Postoje bar dva primera ovakvih odluka – odluka Adama Černiakova, člника jevrejske zajednice u Varšavskom getu, koji je počinio samoubistvo kada je shvatio ishod deportacija, i odluka Haima Rumkovskog, starešine Jevrejskog saveta u getu Lođ, koji je pokušao da spasi jevrejsku decu i omladinu radeći za naciste. Morao je, svakako, da odluči ko će biti deportovan a ko će ostati da radi. Ubijen je u Aušvicu.

158 Jaacov Lazovic, *Hitler's Bureaucrats – The Nazi Security Police and the Banality of Evil*.

159 Christopher R. Browning, *Ordinary Men*, Harper Collins, 1992, 1998.

160 Irena Steinfeldt, *How was it Humanly possible? A study of perpetrators and bystanders during the Holocaust*, Pedagogical guidebook, Jad Vašem (ISHS 2002), str. 3-5.

važno da učenici ne usvoje onaj jednostavan stav o vlastitoj pravednosti kojim se osuđuju svi posmatrači, bez predstave o okruženju u kom su oni živeli ili delovali.

Može se zapaziti da je skoro podjednako teško razumeti korake koje su spasioci preduzimali kada su rizikovali život, kao što je teško razumeti i čovečnost počinilaca.¹⁶¹

Pristup podučavanju o Holokaustu u skladu sa uzrastom učenika

Jedno od najtežih pitanja u obrazovanju o Holokaustu jeste uzrast učenika. Obično je tema o Holokaustu deo nastavnog plana i programa predmeta Istorija u srednjoj školi. Tako se u udžbenicima mogu pronaći istorijski podaci, datumi i naređenja onih koji su krojili politiku. Verujemo da bi, u cilju boljeg razumevanja, sa podučavanjem o Holokaustu trebalo početi ranije, a u skladu sa uzrastom učenika.

Za mlađe učenike predstavljamo lične priče, odgovarajuće za njihov uzrast.¹⁶² Najpre se bavimo pojedincem, zatim porodicom i zajednicom, a tek u srednjoj školi podučavamo celovit istorijski kontekst.

Mlađe dete može da razume priču o Hanali, koja je sa roditeljima živela u getu i nije mogla da ide u redovnu školu jer je Jevrejima to bilo zabranjeno.

Učenik uzrasta 13 ili 14 godina može da razume poteškoće sa kojima se jevrejska zajednica suočavala tokom izolacije i različitih ograničavanja. Temom koncentracionih logora i logora smrti bavimo se u radu sa učenicima uzrasta od 16 do 18 godina, fokusirajući se na borbu da se preživi, čak i u logorima.

Uloga nastavnika

Nastavnik ima odgovornost da učenika vodi kroz ovo traumatično pitanje, bez nadmetanja sa medijima, koji su puni šokantnih materijala. Uloga nastavnika jeste da učenika nauči kako da razume ove informacije i da im u određenom kontekstu dâ stvarno značenje.

Interdisciplinarno obrazovanje

U naporima da omogućimo dublji uvid u temu koristimo interdisciplinarni pristup, koji kombinuje istorijske dokumente sa umetnošću i književnošću kao sredstvima

kojima se baca svetlo na sve aspekte ljudskog bića, a koje istorijski dokumenti ne mogu samostalno da pruže.

„Postoji potreba i za drugim sredstvima”, navodi izraelski autor koji je preživeo Holokaust Aron Apelfeld, „kako bi se ovaj težak teret podigao... Od davnih vremena umetnost se bavila pojedincem i njegovim unutrašnjim svetom. I upravo od tada umetnost teži da razume svet ...Umetnost, i možda samo umetnost, može da posluži kao štit protiv banalnog, protiv rutine, nerelevantnosti i...preteranog pojednostavljivanja”.¹⁶³

Povratak životu

Za razliku od istoričara, koji Holokaust proučavaju kao istorijski proces koji se odigravao između 1933. i 1945. godine, mi počinjemo da podučavamo o jevrejskom životu pre Holokausta, a zatim proučavamo sudbinu preživelih nakon rata.

Ljudi obično doživljavaju 1945. godinu kao kraj rata i iznenađeni su kada otkriju da za preživele to i nije bio tako srećan kraj.

Oslobađanje

Agonija preživelih počela je (nastavlja se) odmah nakon oslobađanja, kada su shvatili da su izgubili svoje porodice, svoj dom, svoju zemlju i da će morati da počnu nov život ispočetka. Većina preživelih govori o tome da im je jedina nada koju su imali tokom Holokausta, koja ih je motivisala da se bore za život, bila da će videti svoje voljene, svoje očeve, majke, braću, sestre, muževe, decu ili žene.

Nisu svi preživeli bili u stanju da započnu novi život, jer su mnogi od njih osećali veliku krivicu zbog toga što su preživeli dok su njihove porodice stradale.

Usamljenost

Statistički govorimo o šest miliona Jevreja koje su nacisti i njihovi saradnici ubili. Međutim, taj broj ne može stvarno da opiše značenje usamljenosti preživelog, koji nema nikog sa kim bi podelio bol ili sreću.

Statistika ne može ispričati priču o svim jevrejskim siročićima koji su lutali svetom pokušavajući da pronađu ljubav i pažnju.

¹⁶¹ Ibid. str., 28-29.

¹⁶² U Izraelu počinjemo da pričamo o Holokaustu u osnovnoj školi, uglavnom povodom Dana komemoracije, ali na nastavniku je da odluči kako i u kom razredu će predstaviti ovo pitanje.

¹⁶³ Aron Apelfeld (rođen 16. februara 1932. godine u selu Zadova u blizini Černovica, Rumunija, današnja Ukrajina) je izraelski romanopisac. Kada je imao osam godina, 1940. godine, nacisti su napali njegov rodni grad i ubili mu majku. Apelfeld je zajedno sa ocem deportovan u koncentracioni logor u Ukrajini. Odatle je pobjegao i skrivao se tri godine pre nego što se pridružio Sovjetskoj armiji kao kuvar. Posle Drugog svetskog rata, Apelfeld je proveo nekoliko meseci u kampu za raseljena lica u Italiji, pre nego što je emigrirao u Palestinu 1946. godine, dve godine pre nego što je Izrael stekao nezavisnost. Sa ocem se ponovo sreo nakon što je otac pronašao njegovo ime na spisku Jevrejske agencije. Otac je bio poslat u ma'abaru (kamp za izbeglice) u Be'er Tuvji. Njegov susret je bio tako emotivan, da Apelfeld nikada nije bio u stanju da o tome piše. U Izraelu, Apelfeld je nadoknadio nedostatak formalnog obrazovanja i naučio hebrejski, na kojem je zatim počeo da piše. Njegovi prvi književni pokušaji bili su kratke priče, ali je postepeno napredovao ka romanima. Završio je studije na Hebrejskom univerzitetu u Jerusalimu. Apelfeld danas živi u Mevaseret Cionu i predaje književnost na Univerzitetu Ben Gurion u Negevu. (Izvor: *Vikipedija*)

Potruga

Kada su se oni koji su preživeli Holokaust vratili u mesta u kojima su ranije živeli, ubrzo su otkrili da su njihove kuće preuzele komšije. Među komšijama je bilo i onih koji su bili iznenađeni i ljuti što su se „Jevreji vratili”,¹⁶⁴ nekoliko njih pomoglo je preživelim i vratilo im deo svojine koju su posedovali pre rata. Većina preživelih bila je u potrazi za novim mestom za život, daleko od tih strašnih sećanja. Napuštali su Evropu, prelazili Alpe pešice i naseljavali se u Australiji, Izraelu i Sjedinjenim Američkim Državama.

Neki od njih ostali su u zemljama u kojima su rođeni, ali su svakako morali da se suoče sa velikim promenama u njihovom novom načinu života, potpuno drugačijem od života pre rata.

Osveta

Neki od mladih preživelih Jevreja koji su se pridružili partizanima ili Crvenoj armiji bili su, sa oružjem u rukama, željni osvete i verovatno u stanju da to i učine.

Ipak, većina preživelih je izabrala da se oženi ili uda, da ima decu, da izgradi novi dom za svoju novu porodicu. Otvarali su nove škole, učili i radili. To je bio njihov način da se osvete, iako se senka Holokausta u svakom trenutku nadvijala nad njima. O tome pred decom nisu govorili, odgajali su ih u srećnom okruženju. Ipak, deca su bila svesna velike tajne svojih roditelja.

Komemoracija

Možemo se baviti Holokaustom kroz različite vrste jezika: jezikom istorijskog istraživanja, jezikom komemoracije i jezikom podučavanja, koji obuhvata i prethodna dva. Komemoracija je prvi korak sećanja i vodi ka dubljem razumevanju samo kroz sistematičan pedagoški proces.

Hava Baruh
sa engleskog prevela Višnja Minčev

¹⁶⁴ Bilo je nekoliko slučajeva pogroma i zverstava počinjenih nad Jevrejima povratnicima – u gradu Kjelce u Poljskoj 1947. godine i u severnoj Mađarskoj.